

Міністерство освіти і науки України
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

СЕНИК ГАЛИНА ІВАНІВНА

УДК [811.112.2+811.161.2]'246(477.85)

УКРАЇНСЬКО-НІМЕЦЬКІ МОВНІ КОНТАКТИ НА БУКОВИНІ

10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник доктор філологічних наук, професор
Кушнерик Володимир Іванович,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
завідувач кафедри германського, загального
і порівняльного мовознавства

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Денисова Світлана Павлівна,
Київський національний лінгвістичний університет,
професор кафедри загального і порівняльного
мовознавства та новогрецької філології

кандидат філологічних наук
Пулатова Людмила Йосипівна,
Хмельницький обласний інститут післядипломної
педагогічної освіти, завідувач кафедри
теорії та методик суспільно-гуманітарних дисциплін

Захист відбудеться “22” грудня 2014 р. об _11_ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.15 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9

Автореферат розісланий “__21__” листопада 2014 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т. С. Толчєєва

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Дисертаційне дослідження присвячене вивченню процесів і результатів українсько-німецьких мовних контактів на Буковині. У роботі встановлено закономірності й відмінності у функціонуванні, адаптації та ареальному поширенні запозичених слів із німецьким етимологом у буковинських говірках української мови на теренах Буковини та інтерферентних явищ у діалекті буковинських німців *Bukowiner Deutsch* у Німеччині й Австрії.

Сучасна ареальна лінгвістика характеризується новими тенденціями до вивчення типологічних характеристик мов, які поширені на певній території (Г. Аркушин, М. Бородіна, Н. Кисельова, М. Кочерган, Н. Мечковська, Н. Шарафутдінова), а також діалектних ареалів і континуумів (С. Бевзенко, Л. Булаховський, О. Горбач, Н. Гуйванюк, Й. Дзендзелівський, І. Матвіяс, Н. Пашкова), що засвідчує зближення класичної індоєвропейстики з ідеями представників лінгвістичної типології (С. Бернштейн, П. Бузук, В. Жирмунський, Е. Макаєв, А. Мейє, Б. Серебренніков, М. Bartoli, Е. Coseriu, S. Schmidt, A. Schleicher, Н. Schuchardt, G. Wenker), які відстоювали пріоритет етномовних контактів у процесах мовної дивергенції і конвергенції.

Однією з ключових проблем ареальної типології є встановлення елементів, набутих мовами у процесі їх конвергенції, унаслідок контактування мов у просторі (Є. Верещагін, В. Виноградов, М. Кондакова, Л. Крисін, В. Розенцвейг, J. Bechert, M. Clyne, J. Czochralski, J. Dückert, E. Haugen, R. Smal-Stocky, W. Schmidt, G. Tesch, M. Wandruschka, U. Weinreich). Мовні контакти у такому ракурсі розглядаємо як одну з рушійних сил, що зумовлює зміни в мовних підсистемах і такий вид взаємодії мов, як запозичення й інтерференція.

В Україні розробка принципів ареальної типології та лінгвістичної контактології здійснюється як у синхронії, так і в діяхронії. Синтез наукових праць, які безпосередньо є дотичними до проблематики реферованої дисертації, дає підстави говорити про те, що з позицій синхронії дослідники намагалися виявити лінгвогеографічну ієрархію буковинських говірок (К. Герман, Ю. Карпенко, К. Лук'янюк, Л. Тарновецька-Ткач), тим часом в аспекті діяхронічної лінгвогеографії вивчалися твори буковинських письменників-білінгвів О. Кобилянської та Ю. Федьковича (Д. Костюк, М. Леонова, Л. Микитович, В. Прокопенко).

Останнім часом з-поміж контактів української мови з іншими мовами світу особливу увагу дослідники приділяють вивченню *українсько-німецьких мовних контактів*. Насамперед вплив німецької мови на українські говірки ґрунтовно вивчено на *Галичині* (Х. Вільперт, В. Лопушанський, М. Онишкевич, Т. Пиц, А. Рот, J. Besters-Dilger, О. Havryliv); запозичення з німецьким етимологом у структурі українських говірок – на *Закарпатті* (О. Гвоздяк, О. Майор, Г. Меліка). Загалом вплив німецької мови на буковинські говірки та їх ареальну характеристику із залученням описового методу досліджували Д. Костюк, М. Кочерган, З. Савченко та ін.

Довготривала взаємодія української та німецької мов під впливом інших регіональних мов, зокрема румунської, сприяла виникненню явища інтерференції у мові буковинських німців (*Bukowiner Deutsch*).

Уже наявні перші спроби зіставити запозичення й інтерферентні явища у двох неспоріднених мовах: українській та німецькій *на Буковині* (М. Огуй, О. Огуй, І. Яцюк). Вочевидь на часі зіставно-типологічний аналіз реліктів мови буковинських німців поза межами Буковини та запозичень із німецьким етимомом у синхронному зрізі в буковинських говірках, а також перевірка гіпотези, згідно з якою колишні буковинські німці й австрійці і сьогодні зберігають у мовній свідомості запозичену з української мови лексику.

Актуальність дисертації зумовлена загальною тенденцією лінгвістичної типології до вивчення територіальних контактів індоєвропейських мов, результатом яких є не лише лексичні запозичення, а й інтерферентні впливи мов, з-поміж яких на особливу увагу заслуговують українсько-німецькі мовні контакти на Буковині. З огляду на таку постановку проблеми необхідним є вивчення закономірностей адаптації німецькомовних запозичень у буковинських говірках української мови та інтерферентних впливів української мови на мовлення носіїв німецької мови, на тлі яких особливо виразно постають відмінності у зіставлюваних мовах, пов'язані з соціокультурними аспектами їхнього функціонування.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах комплексної науково-дослідної теми кафедри германського, загального і порівняльного мовознавства Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича “Семантичні, синтагматичні та парадигматичні властивості різнорівневих одиниць в германських мовах” (номер державної реєстрації 0111U003620). Тема дисертації затверджена вченою радою Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (протокол № 3 від 28 квітня 2011 року).

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що колишні мешканці Буковини, зокрема буковинські німці й австрійці, і сьогодні зберігають у мовній свідомості запозичену з української мови лексику, проте кількість запозичених слів з німецьким етимомом в українській мові Буковини з кожним роком все зменшується.

Метою дисертаційної роботи є виявлення закономірностей і відмінностей в ареальному поширенні запозичених слів та інтерферентних явищ на території Буковини як результатів українсько-німецьких мовних контактів.

Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань**:

- критично проаналізувати наукову літературу і сформулювати теоретичні положення роботи щодо вивчення процесів міжмовних контактів;
- розробити методологічну базу аналізу інтерферентних впливів української та німецької мов;
- скласифікувати запозичення з німецьким етимомом у буковинських говірках, диференціювати лексику інтерферентного характеру в Bukowiner Deutsch;
- схарактеризувати фонетичні, морфологічні та лексико-семантичні особливості еволюційних процесів інтеграції лексичних одиниць німецької мови в українську мову Буковини;
- виявити відхилення від прийнятих норм німецької мови в мові буковинських німців на фонетичному, лексико-семантичному та синтаксичному рівнях;
- визначити інтенсивність уживання інтегрованих запозичень із німецьким етимомом у різних ареалах їх поширення в часовому і віковому вимірах на Буковині

та встановити частоту уживання реліктів Bukowiner Deutsch в Німеччині та Австрії.

Об'єктом дослідження є німецькомовні за походженням запозичення в українській мові Буковини та лексика української мови, інтегрована носіями німецької мови в кінці XIX і в першій половині XX ст.

Предметом дослідження є закономірності й відмінності в ареальному поширенні запозичених слів та інтерферентних явищ в українській та німецькій мовах.

Матеріалом дисертації є: *лексикографічні джерела*: Гуцульські говірки. Короткий словник / [відп. ред. Я. Закревська]; Матеріали до словника буковинських говірок / [редкол.: Ю. О. Карпенко, К. М. Лук'янюк та ін.]; Національний склад населення України та його мовні ознаки за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року / [за ред. О. Г. Осауленка]; Словник буковинських говірок / [за ред. Н. В. Гуйванюк]; Bukowina (Buchenland) // Handwörterbuch des Grenz- und Auslandsdeutschtums; Bukowiner Deutsch. Fehler und Eigenthümlichkeiten in der Verkehrs- und Schriftsprache der Bukowina / Gesam. v. Vorstände des Bukowiner Zweiges des Allgem. Deutschen Sprachvereins; Німецько-руський словарь / [уклад.: К. Лейн, Д. Г. Мальцева]; Словник української мови : в 11 т.; *етимологічні джерела*: Етимологічний словник української мови : у 7 т. / [гол. ред. О. С. Мельничук]; Словник іншомовних слів / [за ред. О. С. Мельничука]; Словник іншомовних слів / [за ред. В. М. Морозова]; Etymologisches Wörterbuch des Deutschen / [6. ungek. durchges. Aufl. erarb. unter der Leitung von W. Pfeifer]. Усього проаналізовано 554 німецькомовні запозичення в буковинських говірках української мови, 30 запозичених лексем з українським етимомом, 26 виразів інтерферентного характеру та 4 вигуки в Bukowiner Deutsch, які зібрані в результаті багаторічних польових пошукових робіт на території Буковини, Німеччини й Австрії.

Методи дослідження. Серед методів і прийомів дослідження – загальнонаукові (*дедуктивно-індуктивний* – для аналізу і синтезу наукових теорій і концепцій з проблематики дисертації; *описовий* – для класифікації запозичених слів та інтерферентних явищ в українській та німецькій мовах; *гіпотетико-дедуктивний* – у формулюванні гіпотези та її подальшій експериментальній перевірці); спеціальні лінгвістичні (*лінгвогеографічний (ареальний) метод* застосовано у процесі збору матеріалу дослідження, складання анкет, виявлення ареалів поширення запозичених слів з німецьким етимомом в буковинських говірках української мови та інтерферентних явищ у діалекті буковинських німців Bukowiner Deutsch у Німеччині й Австрії; *зіставно-типологічний метод* – для зіставної інтерпретації інтерферентних процесів у досліджуваних мовах, а також для виявлення закономірностей і відмінностей в ареальному поширенні запозичених слів; *порівняльно-історичний метод* дав змогу реконструювати етимони запозичень в українській і німецькій мовах; *соціолінгвістичний метод* був спрямований на проведення експерименту з носіями української і німецької мов різних вікових груп для вивчення ареального поширення запозичених слів; елементи *статистичного методу* допомогли встановити частоту інтенсивності інтеграції запозичень у різних ареалах їх поширення в часовому і віковому вимірах).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що в роботі *вперше* представлено реєстр німецькомовних запозичень у колишніх австрійських районах Буковини, а також релікти Bukowiner Deutsch в Німеччині й Австрії; *скласифіковано* запозичення з німецьким етимологом у тематичні групи: військова справа, кулінарія, сільське господарство, торгівля, ремісництво (слюсарство, малярство, шевство, столярство, ковальство, будівництво), одяг і взуття, обладнання житла, транспорт, публічне мовлення; *інвентаризовано* відхилення від прийнятих норм німецької мови у процесі адаптації цих запозичень на різних мовних рівнях: фонетичному (цілковита перебудова функціонування артикуляційного апарату згідно з фонетичними відмінностями української і німецької мов), лексико-семантичному (передача почуттів і переживань лексичними можливостями української мови під впливом ментальності буковинців) та синтаксичному (перенесення способів побудови висловлювань за аналогією рідної мови); *диференційовано* лексику інтерферентного характеру в Bukowiner Deutsch на: 1) вигуки й наближені до них лексеми й словосполучення та 2) одиниці на позначення місцевих реалій зі сфери культури і побуту; *з'ясовано* роль української мови у формуванні мови Bukowiner Deutsch як калькування українських словосполучень та відхилень від норм класичної німецької граматики, які закріпилися під впливом стандартних правил формулювання фраз в українській мові; *удосконалено* методику зіставно-типологічного аналізу інтерферентних процесів у досліджуваних мовах (почергове встановлення та зіставлення семантики запозичених слів і відповідного аналогу мови-джерела); *набула подальшого розвитку* теорія мовних контактів та переключення з одного коду (німецької мови) на інший код (українську мову) (О. Огуй) в аспекті поглиблення положень щодо механізмів (змін у рідній мові мовця під впливом іноземної мови) виникнення й інтеграції інтерферентних явищ в німецькій мові Буковини.

Практичне значення одержаних результатів пов'язане із можливістю їхнього використання у викладанні навчальних дисциплін і спецкурсів: “Порівняльна типологія німецької та української мов”, “Теоретична граматики німецької мови” (розділ “Речення”), “Лексикологія німецької мови (розділи “Білінгвізм”, “Інтерференція”, “Запозичення”), “Історія німецької мови”, “Практичний курс перекладу”, “Теорія і практика перекладу”, “Лінгвокраїнознавство”, “Історія української мови”, “Історична граматики української мови”. Результати дослідження можуть бути використані у лексикографічній практиці при укладанні словника запозичень української мови.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження висвітлено в доповідях на *семи* міжнародних наукових конференціях: “Германістика в Україні та за кордоном” (Київ, 2005), “Кайндлівські читання” (Чернівці, 2005), “V Буковинська міжнародна історико-краєзнавча конференція” (Чернівці, 2005), “Актуальні проблеми германської філології в Україні та Болонський процес” (Чернівці, 2007), “Кайндлівські читання” (Чернівці, 2007), Міжнародна науково-практична конференція “Актуальні питання філологічних наук: наукові дискусії”: (Одеса, 2012), “Мова і засоби масової комунікації”

на сучасному історичному етапі” (Львів, 2013) та *одній* всеукраїнській конференції: “Актуальні проблеми філології та перекладознавства” (Хмельницький, 2005).

Публікації. Проблематику, теоретичні і практичні результати дисертаційного дослідження викладено у *чотирнадцятьох* публікаціях, *п'ять* з яких опубліковані у наукових фахових виданнях України, *одна* – в періодичному виданні іншої держави, та тезах доповідей *восьми* наукових конференцій.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаної літератури (219 найменувань, із яких 62 іноземними мовами), списку довідникових джерел (35 позицій, з яких 8 іноземними мовами) і 2 додатків (29 сторінок), в яких подано зведені таблиці результатів опитування респондентів у різних регіонах Чернівецької області, міста Чернівці, Німеччини та Австрії (19 таблиць). Повний обсяг дисертації – 215 сторінок, основний зміст викладено на 160 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету, визначено завдання, об'єкт, предмет, наукову новизну одержаних результатів, описано методи дослідження, охарактеризовано фактичний матеріал, окреслено практичне значення одержаних результатів, а також указано форми апробації дисертаційного дослідження і структуру роботи.

У **першому розділі “Теоретичні засади дослідження процесів і результатів контактування мов в ареології”** проаналізовано процеси і результати контактування мов і сформулювало теоретичні положення роботи щодо ключових питань ареальної лінгвістики при взаємопроникненні мов, а саме: якими шляхами і з яких причин відбувається запозичення лексики в певному ареалі; що таке інтерференція і що її зумовлює; визначено мовні контакти як предмет вивчення ареальної лінгвістики; схарактеризовано історичні передумови взаємодії мов, якими послуговуються мешканці Буковини.

Теоретичну основу дисертаційної роботи становлять дослідження типологічних характеристик мов в *ареальній лінгвістиці* (Г. Аркушин, Н. Кисельова, М. Кочерган, Н. Мечковська, Н. Шарафутдінова), а також *діалектних ареалів* різних регіонів Західної України (О. Горбач, Н. Гуйванюк, Й. Дзензелівський, М. Онишкевич, І. Яцюк). Особливу увагу приділено аналізу ґрунтовної праці американського вченого U. Weinreich “Мовні контакти”.

У Західній Європі питання мовних контактів активно розробляли J. Bechert, M. Clyne, J. Czochralski, J. Dückert, E. Haugen, W. Schmidt, G. Tesch, M. Wandruschka, в Україні – Ю. Жлуктенко, М. Кочерган, С. Семчинський тощо. Безпосередньо німецько-українські мовні контакти в різних ареалах досліджували О. Гвоздяк, К. Герман, В. Лопушанський, О. Огуй, Пиц, І. Яцюк, J. Besters-Dilger, O. Havryliv.

Мовні контакти залишають релікти в мовах, які дослідники намагалися пояснити на трьох рівнях (J. Bechert): 1) актуальні результати у самій контактній ситуації (тут спостерігаються спонтанні пристосування, переймання і змішування, спонтанне або звичне “спрощення” власної мови в адаптації до вимог контактної ситуації з іншомовними мовцями, наприклад: “*Du gehen Bürgermeister, Polizei,*

verstehen?” – замість “*Sie müssen aufs Einwohnermeldeamt*”); 2) синхронний встановлений діагноз і діахронний аналіз окремих реліктів мовних контактів у мовній системі (це стосується переважно запозичень у лексиці); 3) діахронний розвиток мовних систем, які перебувають у контакті з іншими мовами (тут спостерігається розподілена в часі дія мовних контактів і їхній вплив на мови, які контактують, також і в пізніших фазах).

Тривалі *українсько-німецькі мовні контакти* сприяли зближенню української та німецької мов на Буковині та утворення так званої *буковинської німецької мови (Bukowiner Deutsch)* з багатьма запозиченими словами з українським та румунським етимологом. Але після розпаду Габсбурзької монархії більшість німців змушені були покинути Буковину, зберігши все ж таки свій варіант німецької мови. Мовна ситуація на Буковині в часи Австро-Угорської монархії мала збалансований характер. Важливою соціолінгвістичною проблемою для Буковини були *мультилінгвізм* різномовних і диглосія різнодіалектних мовців, що позначилося на німецькій мові регіону. Інтерлінгвальне контактування відбувається тоді, коли білінгви та мультилінгви спілкуються між собою та монолінгвами (О. Огуй). Усі види такого контактування зустрічалися на території Буковини.

Запозиченнями вважаємо слово чи сполуку, введену до певної мови з іншої мови (О. Селіванова), а чинниками запозичень є мовленнєві контакти народів. *Інтерференція* при цьому є відхиленням від стандартів рідної мови (мовленнєвою помилкою) внаслідок її контактів з іншою мовою (О. Огуй). Проте в окремих працях дослідники (С. Семчинський) фактично ототожнюють терміни *інтерференція* і *запозичення*. J. Czochralski вважає інтерференцію двостороннім впливом структур, що належать двом різним мовним системам і називає *запозичення* та *інтерференцію* переносом мовних елементів з однієї мови в іншу, але розглядає їх як два різні процеси.

Також варто диференціювати і таке поняття, як *абсолютні синоніми*, тобто синоніми у вузькому смислі, і синоніми в широкому смислі, що для цього дослідження має суттєве значення. Коли інтегровані слова мають свій семантичний відповідник у мові-реципієнті, то йдеться про абсолютні синоніми (Т. Левандовські). Якщо розглядати мовну картину *буковинського ареалу* – територія поширення української мови в складі покутсько-буковинських говірок південно-західного наріччя (Ф. Жилко) загалом, то в ньому наявні абсолютні синоніми при зведенні всієї лексики в один реєстр. Кожне слово-синонім, запозичене з іншої мови, має свою історію. Деякі з них з часом витісняють слово мови-реципієнта й інтегруються в лексичний фонд, інші – виходять з ужитку. Явище це дуже дифузне і багатовекторне. Інтеграція запозиченої лексеми чи збереження еквівалента мови-реципієнта залежить від багатьох факторів, серед яких важливу роль відіграє *ареал розповсюдження*. Велике значення має також частота вживання запозиченої лексичної одиниці.

Запозичення виникає не спонтанно, а проходить *трифазовий розвиток* (W. Listberger): спершу слово чужої мови – з будь-яких причин – через багаторазове вживання стає складовою частиною мовленнєвої спільноти або групи її членів. Під час цієї *першої фази* запозичена лексема сприймається як слово чужої мови.

Це обставина, яка виражається у звучанні й написанні. На цьому етапі слово за його суттю можна класифікувати як іншомовне; *друга фаза* є справжнім рушієм утворення запозичення. Група мовців, які активно його вживають, збільшується, і нове слово стає всім зрозумілим; *третьа фаза* – асиміляція слова, коли зв'язок чужого слова з мовою-джерелом повністю втрачено, у звучанні не відчувається особливостей, і воно сприймається як слово рідної мови і закріплюється у свідомості її носіїв.

Історія заселення німцями буковинського краю складається з двох періодів: середньовічного і періоду перебування Буковини як коронної землі у складі Австро-Угорщини від 1775 до 1918 року. Переселені на Буковину етнічні німці належали до чотирьох етнічних груп: “шваби” – селяни і сільські ремісники з південного заходу Німеччини; ціпси – робітники гірничо-будівельних підприємств; німці-богемці, складуви і лісоруби за професією; німці-міщани – військові, службовці, ремісники, які походили із різних австрійських провінцій (І. Яцюк). Німецька мова відіграла на Буковині функцію *lingua franca*. Гегемонія німецької мови суттєво позначилася на буковинській культурі. Саме її інтеграційна сила відкривала всім націям, які населяли Буковину, широкий доступ до наукових знань і світових культурних цінностей. Мирна атмосфера та взаємна злагода між народами Буковини призвела до того, що Буковину називали “моделлю об’єднаної Європи” (П. Рихло). І хоч Буковина як австрійська провінція була найменшою з усіх інших земель Дунайської монархії, вона стала найцікавішою в культурно-історичному відношенні.

У другому розділі “**Методи і методика дослідження контактів української і німецької мов на Буковині**” сформульовано методологічні принципи дослідження мовного матеріалу, розроблено комплексну методику аналізу інтерферентних процесів у досліджуваних мовах, а також описано етапи процедури використаних методів.

Методика дослідження контактів української і німецької мов на Буковині охоплює один підготовчий і шість основних етапів. Їх кількість і послідовність визначаються поставленою метою та завданнями дослідження. На кожному етапі було використано методи дослідження, специфіка застосування яких описана у цьому розділі.

Підготовчий етап включав ознайомлення з дослідженнями контактів української і німецької мов на Буковині (праці М. Кочергана, О. Огуя, Т. Пица, З. Савченко, І. Яцюка), а також опрацювання методологічної бази дослідження для витлумачення базових понять і термінів (*мовні контакти, білінгвізм, переключення коду, синоніми, запозичення, інтерференція, іншомовні слова*).

Перший етап включає інвентаризацію запозичень німецькомовної лексики в українській мові Буковини і української лексики в *Bukowiner Deutsch*; *другий етап* – це дослідження історичних передумов мовних контактів населення Буковини; *третьий етап* – таксономічне групування запозичень у тематичні групи за допомогою опозиційного прийому; *четвертий етап* – аналіз специфіки інтеграції німецької лексики в українську мову Буковини та її адаптація на фонетичному, морфологічному і лексико-семантичному рівнях; *п’ятий етап* – висвітлення особливостей вживання лексем німецькомовного походження в різних районах

буковинського ареалу, а також встановлення частоти вживання запозичених з української мови слів, які емігрували разом з їх носіями; *шостий етап* – з'ясування інтенсивності вживання німецьких запозичень на Буковині та реліктів *Bukowiner Deutsch* у Німеччині й Австрії.

Кожен з етапів становить окремий аспект дослідження й передбачає використання відповідних до поставленої мети і специфіки матеріалу методів дослідження.

1. *Лінгвогеографічний (ареальний) метод* застосовано у процесі збору матеріалу дослідження, складання анкет, виявлення ареалів поширення запозичених слів з німецьким етимом в буковинських говірках української мови та інтерферентних явищ у діалекті буковинських німців *Bukowiner Deutsch* у Німеччині й Австрії.

2. Одночасне використання процедур *соціолінгвістичного й зіставного методів* для інвентаризації запозичень зумовлено необхідністю проведення польових досліджень, поєднаних з зіставленням лексики української та німецької мов. О. Селіванова в термінологічній енциклопедії характеризує зіставний метод як “головний метод контрастивної лінгвістики, спрямований на вияв спільних і специфічних рис зіставляваних мов на всіх рівнях”.

3. *Описовий метод* дозволив встановити історичні причини процесів, що відбуваються в мові на певному етапі її розвитку. Парадигматична процедура описового методу дала змогу провести таксономічне групування запозичень за допомогою опозиційного прийому.

4. Встановлення змін у семантиці слів, яких зазнали інтегровані одиниці німецької мови, здійснювалося шляхом поетапного використання зіставного методу, а алгоритм роботи полягав в почерговому зіставленні семантики запозиченого слова і відповідного аналогу мови-джерела.

5. Динаміка інтенсивності вживання запозичень різних тематичних груп і частин мови на Буковині, особливості вживання лексем німецькомовного походження в різних районах Буковини, частота вживання запозичених з української мови слів досліджувалися за допомогою елементів *статистичного методу* та процедури анкетування *соціолінгвістичного методу*.

6. *Гіпотетико-дедуктивний метод* дозволив підтвердити гіпотезу, згідно з якою колишні буковинські німці й австрійці і сьогодні пам'ятають запозичену з української мови лексику. Також нині спостерігається поступове зменшення кількості германізмів у буковинському діалекті, найчастіше вони зустрічаються у вжитку старшого покоління; майже наполовину скорочується їх вживання жителями середнього віку; зрідка германізми зустрічаються в мові молодого покоління. Багато цих німецьких запозичень, які ще донедавна вживалися багатьма мовцями різних вікових категорій, архаїзувалися або вже замінені українськими, частково – російськими словами.

У третьому розділі “Інтеграція лексичних запозичень та інтерферентних явищ в українську і німецьку мови як результат міжмовних контактів на Буковині” проаналізовано фактичний матеріал – корпус запозичень шляхом віднесення до тематичних груп, а також виявлено фонетичні, морфологічні

та семантичні особливості еволюційних процесів інтеграції німецькомовних лексичних одиниць в українську мову Буковини та причини інтерферентних явищ на фонетичному, морфологічному, лексико-семантичному та синтаксичному рівнях, а також досліджується роль української мови, як основного чинника виникнення і становлення Bukowiner Deutsch.

Дослідження контактів української і німецької мов дає підстави констатувати про ідеографічну різноплановість запозичень з мови-джерела. Так, було виділено **9 тематичних груп**: 1) військова справа; 2) ремісництво (слюсарство, малярство, шевство, столярство, ковальство, будівництво); 3) одяг, взуття; 4) житло; 5) транспорт; 6) сільське господарство; 7) публічне мовлення; 8) торгівля; 9) кулінарія, які скласифіковано в табл. 1.

Таблиця 1

Кількісно-якісна характеристика запозичень за тематичними групами

№	Назва тематичної групи	Кількість запозичених лексичних одиниць з німецьким етимологом	Відсоткова частка від загальної кількості запозичених слів
1.	Військова справа	152	27,4 %
2.	Ремісництво	120	21,7 %
3.	Одяг і взуття	60	10,8 %
4.	Обладнання житла	50	9 %
5.	Транспорт	32	5,7 %
6.	Сільське господарство	18	3,2 %
7.	Публічне мовлення	42	7,6 %
8.	Торгівля	32	5,8 %
9.	Кулінарія	48	8,7 %
Разом		554	100 %

Німецькі мовні запозичення пройшли трирівневий процес адаптації в українській мові: 1) фонетичний, 2) морфологічний і 3) семантичний.

Фонетичний процес адаптації відбувається шляхом фонетичної субституції – заміни невласливих українській мові звуків подібними звуками української мови: укр. *гешефт* – нім. *Geschäft* “торгова угода”, укр. *рондель* – нім. *Reindl* “невисока каструля”, укр. *магляниця* – нім. *Mangelholz* “дошка для прання”, укр. *шіфа* – нім. *Schiff* “корабель”, укр. *мантля* – нім. *Mantel* “пальто”.

Морфологічна адаптація відбулася незалежно від того, до якої частини мови належать слова з німецьким етимологом, які пристосувалися до граматичної системи української мови, а їх граматична форма ледь нагадує про іншомовне походження: укр. *грасувати* – нім. *kratzen* “розпушувати поле”, укр. *кірат* – нім. *Kehrrad* “машина для обмолоту збіжжя”, укр. *шарувати* – нім. *scheuern* “проріджувати сходи буряків”, укр. *братпура* – нім. *Bratrohr* “духовка”.

Найбільшою різноплановістю визначається семантична інтеграція. Встановлено 4 типи відношень запозиченого слова зі словом-етимомом: 1) нова конотація або стилістичне забарвлення: укр. *фамілія* “родина та родичі” – нім. *Familie* “сім’я”, укр. *фраєр* “красунчик”, “коханець”, “порядний чоловік” – нім. *Freier* “наречений”; 2) моносемантизація лексичної одиниці: нім. *Absatz* має в німецькій мові 9 значень: “зупинка”, “сходинка”, “відступ”, “розділ”, “частина тексту”, “каблук”, “збут товару”, “осад”, “фракція” – укр. *обцас* має 2 значення: “каблук” і в літературному варіанті мови укр. *абзац* “відступ”; 3) стилістична зміна: нім. *handeln* “торгувати”, “діяти” – в буковинських говірках укр. *гендлювати* “займатися спекуляцією”, нім. *reisen* “подорожувати” – укр. *райзувати* “їздити без толку”; 4) метафоризація, утворення нових сем: нім. *Pottasche* “калієва сіль вугільної кислоти” – укр. *поташ* “питна сода”, нім. *Luft* “повітря” – укр. *люфт* “протяг”.

Ареальні варіації фонетичних та морфологічних змін мають настільки широкий діапазон відмінностей, що їх важко підвести під певні закономірності.

Переключення мовного коду передбачає не тільки зміну способу мислення й вокабуляру, а й цілковиту перебудову функціонування артикуляційного апарату, що, враховуючи фонетичні відмінності української і німецької мов, є дуже складною фізіологічною й ментальною операцією. При переключенні коду вироблені й закріплені навички артикуляції українською мовою частково переносяться на артикуляцію німецьких звуків у результаті чого утворюється *фонетичний коктейль* двох мов. Місцевим німцям й австрійцям унаслідок звички було важко перебудовувати роботу артикуляційного апарату з однієї мови на іншу. Набагато зручнішим виявилось при переключенні коду зберігати вимову української мови. Повсякденне життя місцевого люду всіх національностей тісно перепліталось як в економічній, так і в побутовій сферах, з яких Bukowiner Deutsch запозичила чимало лексики.

Намагання німців зрозуміти спосіб мислення буковинців, їхня ментальність в умовах обмеженого спілкування рідною мовою, справили *інтерферентний вплив* на відчуття і сприйняття світу вихідців з метрополії. Поступово свої почуття і переживання вони навчилися передавати лексичними можливостями української мови в її діалектному варіанті. Весь корпус лексичних запозичень з української мови в Bukowiner Deutsch складається з **двох груп**.

До першої групи зараховуємо вигуки та наближені до них лексеми й словосполучення:

Ajajaj! – висловлення захоплення при спілкуванні з дітьми й іронії – з дорослими. (нім. *ei, ei* не передає повністю експресивності значення);

Ahij! – пересторога від поспішних і необдуманих вчинків, сумнівної якості висновків (вираз *Warte mal! Halt!* надто довгий);

Anu! – спонукання до дії (нім. *los*);

Joj! – неконтрольована мовленнєва реакція на фізичний біль або страждання нім. синоніми – *ach, o weh*;

Bihme! – категоричне підтвердження достовірності інформації у християн православного віросповідання – *Mein Ehrenwort!*;

Aha! – так, аякже – нім. *ja*;

Zaraz! – підтвердження згоди виконати прохання чи вимогу (нім. *gleich*).

До другої групи відносимо лексику на позначення місцевих реалій із сфери культури і побуту, яка для носіїв німецької мови Буковини була новою, або не було її відповідників у німецькій мові: бук. нім. *Njanja* – укр. *нянька* – нім. *Amte* “годувальниця”, бук. нім. *Ljalja* – укр. *лялька* – нім. *Puppe* “лялька”, бук. нім. *Brindsn* укр. *бринза*, – нім. *Schafskäse* “овечий сир”, бук. нім. *Smetana* – укр. *сметана* – нім. *Rahm* “вершки”, бук. нім. *Durak* – укр. *дурень* – нім. *Dummkopf* “бовдур”, бук. нім. *Pisanki* – укр. *писанки* – нім. *bemalte Osterneier* “крашанки”.

Запозичені вигуки й наближені до них словосполучення передають широкий спектр оцінних відчуттів і переживань, пов’язаних як із негативними, так і з позитивними емоціями. Однією з найпоширеніших *мовленневих помилок* у царині синтаксису було калькування українських словосполучень: *Er hat nie kein Geld mit* замість *Er hat kein Geld mit*.

На лексичному рівні відбулося найбільше *міжмовних інтерференцій*. Вигуки та наближені до них словосполучення відносимо до інтерферентних явищ, бо вони майже витіснили з активного обігу носіїв німецької мови Буковини їх відповідники у рідній мові.

До *Bukowiner Deutsch* увійшли такі українські говіркові лексеми, які позначали етноніми та відповідні реалії, напр., *Pirogi*, *Borschtsch*, *Brindsn*, *Pipinke*, *Kopize*, *Hreczka*, *Kutja*. Під впливом їдишу та української мови буковинські німці досить часто вживали порівняльну конструкцію *wie* замість *als*. Прийменник *von* вживався за правилами української мови: *Er ist älter von mir* замість *Er ist älter als ich*.

У четвертому розділі “Результати соціолінгвістичного експерименту щодо вживання запозичень з німецьким етимом мешканцями Буковини та реліктів Bukowiner Deutsch у Німеччині й Австрії” встановлено поширення і вживання запозичень в різних районах Чернівецької області і в місті Чернівці на даний час, які за часів Австро-Угорщини підпорядковувалися австрійському правлінню, а також представлено динаміку їх уживання респондентами. Шляхом проведення анкетного опитування колишніх буковинських німців й австрійців встановлено ступінь збереження і використання елементів *Bukowiner Deutsch* в Німеччині й Австрії, здійснено аналіз психологічних, зовнішньо-і внутрішньомовних причин інтерферентних впливів української мови на мовлення тих носіїв німецької мови, які певний період часу жили на Буковині і користувалися українською мовою.

Кількість уживаних запозичень варіюється за *територіальною ознакою*, яка є різною в кожному з районів області. Цікаво й те, що за *гендерною ознакою* залежно від *статі* опитуваного мовця відрізняється й розуміння значень наведених запозичень. Не всі респонденти жіночої статі розуміють такі запозичення: укр. *обцуги* – нім. *Hebzange* “кліщі”, укр. *райтки* – нім. *Reithose* “широкі чоловічі штани”, укр. *рашпіль* – нім. *Raspel* “напильник”, які дуже чітко розуміє і вживає чоловіча половина населення. Натомість чоловіки не обізнані з німецькими словами, які стосуються домашнього господарства чи кухні, їх розуміють переважно жінки: укр. *братпура* – нім. *Bratrohr* “духовка”, укр. *мореля* – нім. *Marille* “абрикос”, укр. *шпанга* – нім. *Spange* “шпилька”, укр. *братванка* – нім. *Bratpfanne* “сковорідка”.

З метою вивчення динаміки інтенсивності вживання запозичень різних тематичних груп і частин мови в цілому на Буковині нами було проведено анкетне опитування 115 інформантів чоловічої і жіночої статей віком від десяти до ста років в обласному центрі Буковини місті Чернівці і шести районах Чернівецької області (Путильський, Кіцманський, Сторожинецький, Заставнівський, Глибоцький, Новоселицький).

Після завершення процесу анкетування отримані результати було зведено у підсумкову таблицю (табл. 2). Слова, які ідентифікуються інформантами як такі, що вийшли з обігу, необхідно трактувати із суттєвою увагою. У певному регіоні Буковини частина з них ніколи і не була в обігу. Але сьогодні це встановити майже неможливо.

Таблиця 2

**Підсумкові результати анкетного опитування
по регіонах Чернівецької області і м. Чернівці**

ЧВ	РВ	ВО	Разом
4462	2358	4680	11500
38,8 %	20,5 %	40,7 %	100 %

Примітки: ЧВ – часто вживані запозичення з німецьким етимомом; РВ – зрідка вживані; ВО – вийшли з обігу.

Запозичені з німецької мови слова (61,2 %) вживаються нині на Буковині зрідка або взагалі вийшли з обігу, а 38,8 % від їх загальної кількості ідентифікуються як такі, що інтегрувалися в мові як часто вживані і з часом можуть увійти до основного словникового фонду української мови.

Слова тематичних груп “кулінарія”, “сільське господарство”, “торгівля” і “ремісництво (слюсарство, малярство, шевство, столярство, ковальство, будівництво тощо)” є часто вживаними. Вони передаються від покоління до покоління, в багатьох випадках залишилися затребуваними в усіх районах Чернівецької області. Найвищий відсоток (44,3 %) часто вживаної запозиченої з німецької мови лексики зафіксовано в Заставнівському районі. Найнижчий відсоток (30 %) часто вживаної запозиченої з німецької мови лексики зафіксовано в Глибоцькому районі. Більшість інформантів ідентифікують слова анкети як такі, що використовуються зрідка або вийшли з обігу. Слова тематичної групи “військова справа” поступово виходять з обігу, оскільки втратили свою актуальність. Зменшення кількості запозичень із німецьким етимомом є наслідком того, що багато назв предметів, явищ, які були актуальними у минулому столітті, застаріли або зовсім вийшли з обігу. Мешканці Буковини послуговуються українськими мовними відповідниками, знаючи значення німецьких запозичень та називаючи відповідні їм синоніми.

Майже 150-річне контактування німецької і української мов сприяло запозиченням з однієї мови в іншу, поширенню інтерферентних явищ у німецькій мові Буковини і, як наслідок, утворення діалекту німецької мови, який отримав назву *Bukowiner Deutsch*. Але після Першої світової війни й розпаду Габсбурзької монархії більшість німців змушені були покинути Буковину і оселитися в різних населених пунктах Німеччини та Австрії.

Незважаючи на тривалий час (більше 60 років) життя колишніх німців і австрійців поза ареалом використання *Bukowiner Deutsch*, частина запозиченої україномовної лексики й інтерферентних явищ збереглася в їхній пам'яті і вживається в побутовому спілкуванні: бук. нім. *Pipinke* – укр. *опеньки* та бук. нім. *Kutja* – укр. *кутя* і досі знаходимо у рецептах буковинських німців.

Використавши гіпотетико-дедуктивний метод, було проведено анкетне дослідження в Німеччині та Австрії, куди виїхали колишні буковинські німці. Інформантами стали колишні жителі Буковини – німці й австрійці за національною приналежністю, а також члени їхніх сімей чоловічої та жіночої статей віком від 18 до 91 року. Кожен із інформантів отримав анкету і після відповідного роз'яснення, яке полягало в обговоренні змісту анкети і мети опитування, вказував у відповідних колонках, чи відоме йому значення кожного з 30 вказаних в анкеті слів і 26 виразів інтерферентного характеру. Більшість запозичених з української мови слів і виразів інтерферентного характеру взято з праці “*Bukowiner Deutsch. Fehler und Eigenthümlichkeiten in der Verkehrs- und Schriftsprache der Bukowina* (Відень, 1901р)”. Як засвідчили анкети буковинських німців (серед яких, зокрема, Йозеф Монастерський, Нордгайн-Вестфаллен, 82 роки), доктор Еріх Бек (м. Зіндельфінген, 80 років) – Німеччина; Леонтіне Кас (78 років), сімейна пара Ісідор (86 років) та Жозефа Гартман (82 роки) з м. Лінц, доктор Інґрід Нарганг (84 роки) з м. Енгельгартсцель, Роман Константиюк (80 років) з м. Грац (Австрія)), більшість представників старшого покоління розуміють до 80 % запозичень з українським етимологом. Вони покинули Буковину ще в дуже юному віці, але все своє життя вживали ці слова і пам'ятають їх. Цього не можна сказати про їхніх дітей та онуків, як у випадку з німецькими запозиченнями в буковинському діалекті української мови.

Загальні результати дослідження дають підстави зробити такі **висновки**:

Теоретична концепція дисертаційного дослідження ґрунтується на таких положеннях: 1) процес контактування мов, які поширені в певному ареалі, – це взаємодія між мовами на всіх рівнях, що зумовлює зміни в мовних підсистемах та запозичення й інтерферентні явища; 2) *українсько-німецькі мовні контакти* сприяли формуванню мови буковинського ареалу, зближенню української та німецької мов на Буковині та утворенню так званої *буковинської німецької мови* (*Bukowiner Deutsch*); 3) *запозичення* – елементи іншомовного походження на будь-якому рівні мови і незалежно від їх структурної ієрархії, перенесені з однієї мови в іншу внаслідок мовної взаємодії і мовних контактів; 4) *інтерференція* є відхиленням від стандартів рідної мови (мовленнєвою помилкою) внаслідок її контактів з іншою мовою; 5) німецька мова стала основним чинником білінгвізму на Буковині.

Розроблена методологічна база аналізу інтерферентних впливів та запозичувальних процесів в українській та німецькій мовах виявилася ефективною і дала змогу з'ясувати інтенсивність уживання запозичень з німецьким етимологом в буковинському ареалі та реліктів *Bukowiner Deutsch* у Німеччині й Австрії. Підтверджено *гіпотезу дослідження*, яка полягає в тому, що буковинські німці й австрійці і сьогодні зберігають у мовній свідомості запозичену з української

мови лексику поза межами буковинського мовного ареалу, а кількість запозичених слів з німецьким етимом в українській мові Буковини з кожним роком все зменшується.

Запозичення з німецьким етимом у буковинських говірках класифіковано у дев'ять тематичних груп: військова справа (152 од.); ремісництво (слюсарство, малярство, шевство, столярство, ковальство, будівництво) (120 од.); одяг, взуття (60 од.); обладнання житла (50 од.); транспорт (32 од.); сільське господарство (18 од.); публічне мовлення (42 од.); торгівля (32 од.); кулінарія (48 од.).

Уся кількість реліктів, сформованих під впливом української мови в мові буковинських німців складається з двох груп: 1) вигуки, наближені до них лексеми та словосполучення; 2) лексика на позначення місцевих реалій зі сфери культури і побуту, які для носіїв німецької мови стали новими поняттями, а отже, їх відповідників у німецькій мові не було. Вигуки і наближені до них словосполучення відносимо до інтерферентних явищ, оскільки вони майже витіснили з активного обігу їх відповідники в німецькій мові Буковини.

Запозичена лексична одиниця, потрапивши в нові для неї умови існування, стає залежною від мови-реципієнта і підпорядковується новим нормам на всіх рівнях мовної кодифікації: 1) фонетичному (неоднаковість фонологічних систем німецької та української мов вплинула на графічну передачу звуків мови-джерела в українському мовленні: найпоширенішим способом фонетичної адаптації є фонетична субституція – заміна невластивих українській мові звуків іншими, характерними для її фонологічної системи, а також зміна темпу мовлення і наголосу); 2) морфологічному (запозичуються тільки цілі слова, а не словотвірні морфеми; основну частину запозичених слів складають іменники, на другому місці дієслова, рідше – прикметники, прислівники та інші частини мови; інтеграція іменника в парадигму флексій української мови суттєво залежить від його роду і морфологічної структури; запозичені дієслова та прикметники трансформуються шляхом прийняття української дієслівної флексії); 3) семантичному (запозичене слово набуває нової конотації, змінює стилістичний статус, відбувається метафоризація його семантики або моносемантизація. В подальшому запозичення розвивається відповідно до ареалу поширення.

Виникнення інтерференцій, або мовленнєвих помилок, в мові буковинських німців (*Bukowiner Deutsch*) зумовило обмежене вживання рідної німецької мови в багатонаціональному мовленнєвому середовищі носіїв української чи румунської мов на Буковині за часів Австро-Угорщини. Засвоєна буковинськими німцями або австрійцями іншомовна лексика займала в їх свідомості домінуючу позицію і проектувалася на рідну мову. Це і призвело до відхилень від прийнятих норм німецької мови на різних рівнях: фонетичному (перебудова функціонування артикуляційного апарату згідно з фонетичними відмінностями української і німецької мов); лексико-семантичному (передача почуттів і переживань лексичними можливостями української мови під впливом ментальності буковинців); синтаксичному (перенесення способів побудови висловлювань за аналогією рідної мови).

У роботі було проведено соціолінгвістичний експеримент на основі анкетування 115-ти мешканців Буковини з різних районів, які за часів Австро-Угорщини були під австрійським правлінням та 30-ти колишніх німців й австрійців, які змушені були покинути свою Батьківщину, поза межами буковинського ареалу, а саме: в Німеччині й Австрії, де вони проживають.

Результати опитування респондентів дозволяють стверджувати: за територіальною ознакою на Буковині найвищий відсоток (44,3 %) часто вживаної запозиченої з німецької мови лексики зафіксовано в Заставнівському районі. Тут інтенсивно вживаються як усі частини мови, так і запозичені лексеми більшості тематичних груп. Найнижчий відсоток часто вживаної запозиченої з німецької мови лексики зафіксовано в Глибоцькому районі – 30 %. Більшість інформантів ідентифікують слова анкети як такі, що вживаються зрідка або вийшли з обігу – 70 %. Загалом запозичені з німецької мови слова (61,2 %) вживаються нині на Буковині зрідка або взагалі вийшли з обігу, а 38,8 % від їх загальної кількості ідентифікуються як такі, що інтегрувалися в мові як часто вживані і з часом можуть увійти до основного словникового фонду української мови.

У віковому вимірі в усіх районах встановлено, що покоління старше за 70 років розуміє близько 80 % німецьких запозичень, а вже їхні діти – лише третину наведених в анкеті слів. Деяким онукам старшого покоління відомі тільки 10 % слів зі ста названих нами. У часовому вимірі у синхронії нам вдалося підтвердити, що з кожним роком кількість запозичень із німецьким етимомом в буковинському діалекті української мови зменшується.

Представники старшого покоління буковинських німців розуміють до 80 % запозичень із українським етимомом. Вони покинули Буковину ще в дуже юному віці, але все своє життя вживали ці слова і пам'ятають їх. Цього не можна сказати про їхніх дітей та онуків, як у випадку з німецькими запозиченнями в буковинському діалекті української мови. Загалом колишні буковинські німці й австрійці ідентифікують майже половину запропонованих запозичень з української мови (49,5 %). Сюди належать насамперед назви страв буковинської кухні та харчових продуктів, з яких вони готуються. Лексику з абстрактним значенням або соціально-побутового характеру більшість респондентів не може ідентифікувати (50,5 %). Запропоновані словосполучення, які були характерні для *Vukowiner Deutsch*, ідентифікує майже третя частина (31 %) респондентів, які зараз живуть у Німеччині й Австрії.

Вплив німецької мови на українську мову був набагато глибшим на основі її культурного престижу. Буковинські говірки зазнали значних змін на лексико-семантичному рівні, найбільшою різноплановістю вирізняється семантична інтеграція. Інтерферентні явища під впливом української мови у мові буковинських німців найпоширеніші на синтаксичному рівні та виражені калькуванням українських словосполучень.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо як у вивченні функціонування запозичень з німецьким етимомом у мові населення Буковини, так і у відстеженні деяких з них в основному фонді сучасної української мови, оскільки цей процес ще не завершився і потребує ґрунтовного аналізу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Сенік Г. І. Процеси мовної інтерференції у німецькій та українській мовах / Г. І. Сенік // Актуальні проблеми філології та перекладознавства : [матеріали всеукр. наук. конф., (Хмельницький, Хмельницький національний університет, 12–13 трав. 2005 р.)]. – Хмельницький : Вид-во Хмельн. нац. ун-ту, 2005. – С. 57–58.
2. Сенік Г. І. Фонологічна інтерференція на Буковині як наслідок німецько-українського мовного контакту / Г. І. Сенік // [матеріали міжнар. наук. конф., “Германістика в Україні та за кордоном”, (Київ, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 13 трав. 2005 р.)]. – К. : Вид-во Київський нац. ун-ту, 2005. – С. 114–118.
3. Сенік Г. І. Багатомовність як причина мовних інтерференцій на Буковині у складі Австро-Угорщини / Г. І. Сенік // Р. Ф. Кайндль. Нові етноісторичні виміри : [матеріали II міжнар. наук. семінару “Кайндлівські читання”, (Чернівці, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 28–29 трав. 2005р.)]. / [відп. ред. Г. К. Кожолянко]. – Чернівці : Прут, 2005. – С. 314–319.
4. Сенік Г. І. До проблеми німецьких запозичень в українській мові / Г. І. Сенік // Буковинський журнал : [зб. наук. пр.] / [відп. ред. М. Лазарук]. – Чернівці : Глибоцька районна друкарня, 2005. – № 4. – С. 211–217.
5. Сенік Г. І. Морфологічна адаптація німецьких запозичень в українській мові на Буковині на сучасному етапі / Г. І. Сенік, В. І. Кушнерик // [матеріали V Буковинської міжнар. істор.-краєзн. конф., присвяченої 130-річчю Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, (Чернівці, 29 верес. 2005 р.)]. – Чернівці, 2005. – С. 116–119.
6. Сенік Г. І. До питання німецьких поселень на Буковині / Г. І. Сенік // Буковина : історичні та етнокультурні студії : [матеріали IV міжнар. наук. конф., “Кайндлівські читання”, (Чернівці, ЧНУ імені Юрія Федьковича, 16–17 трав. 2007 р.)] / [відп. ред. Г. К. Кожолянко]. – Чернівці : Прут, 2007. – С. 36–39.
7. Сенік Г. І. Лексичні зміни в українській мові внаслідок німецьких запозичень / Г. І. Сенік // Актуальні проблеми германської філології в Україні та Болонський процес : [матеріали II міжнар. наук. конф., (Чернівці, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 20–21 квіт. 2007 р.)]. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2007. – С. 314–316.
8. Кушнерик В. І. До проблеми німецько-українських запозичень в українській мові / В. І. Кушнерик, Г. І. Сенік // Буковинський журнал : [зб. наук. пр.] / [відп. ред. М. Лазарук]. – Чернівці : Вид. дім БукРек, 2011. – № 2. – С. 144–148.
9. Сенік Г. І. Особливості німецькомовних запозичень у буковинських говірках / Г. І. Сенік // Наукові праці Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : “Філологічні науки” / [відп. ред. Л. М. Марчук]. – Кам’янець-Подільський : Аксіома, 2012. – Вип. 29. – Т. 3. – С. 185–187.
10. Сенік Г. І. Особливості німецької запозиченої лексики у буковинських говірках / Г. І. Сенік // Актуальні питання філологічних наук: наукові дискусії : [матеріали міжнар. наук.-практич. конф., (Одеса, 26–27 жовт. 2012 р.)]. – Одеса : “Центр філологічних досліджень”, 2012. – С. 18–20.

11. Сенік Г. І. Німецько-український мовний контакт на Буковині / Г. І. Сенік // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : “Філологічні науки” / [відп. ред. Л. М. Марчук]. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2013. – Вип. 32. – С. 343–345.

12. Сенік Г. І. Німецько-український мовний контакт на Буковині / Г. І. Сенік // Мова і засоби масової комунікації на сучасному історичному етапі : [матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (Львів, 26–27 квіт. 2013 р.)]. – Львів : Логос, 2013. – С. 21–23.

13. Сенік Г. І. Наслідки контактування української і німецької мов на Буковині / Г. І. Сенік // Науковий вісник Чернівецького університету : “Германська філологія” : [зб. наук. пр.] / [відп. ред. О. Д. Огуй]. – Чернівці : Рута, 2014. – Вип. 692–693. – С. 214–216.

14. Senyk H. Sprachkontakte und Bukowiner Deutsch. Kontaktsuren heute / H. Senyk // Die Ukraine und der deutschsprachige Raum : [herausgeg. von Oleksandr Oguy unter Mitwirkung von Zeliko Uvanovic]. – Aachen : Shaker Verlag, 2014. – Band I. – S. 163–176.

АНОТАЦІЯ

Сенік Г. І. Українсько-німецькі мовні контакти на Буковині. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2014.

У дисертаційній роботі запропоновано новий ареально-типологічний підхід до вивчення українсько-німецьких мовних контактів на Буковині. Розроблено комплексну методику аналізу запозичень з німецьким етимомом у різних районах Буковини та реліктів *Bukowiner Deutsch* в часовому і віковому вимірах на основі вільного асоціативного експерименту, проведеного з носіями української і німецької мов різних вікових груп, яка виявилася ефективною і дала змогу встановити закономірності і відмінності в адаптації запозичень і в їх ареальному поширенні, а також в інтерферентних явищах на теренах Буковини, в Німеччині й Австрії; розкрито і пояснено механізми виникнення і стабілізації інтерферентних явищ в німецькій мові Буковини; з'ясовано роль української мови у формуванні *Bukowiner Deutsch*.

Ключові слова: ареальна типологія, мовні контакти на Буковині, інтерференція, запозичення, *Bukowiner Deutsch*.

АННОТАЦИЯ

Сенік Г. И. Украинско-немецкие языковые контакты на Буковине. – На правах рукописи.

Дисертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.17 – сравнительно-историческое и типологическое языкознание. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, Киев, 2014.

В диссертационной работе представлено исследование диалекта немецкого языка, который сформировался впоследствии многолетнего контактирования украинского и немецкого языков и их взаимовлияния на Буковине.

Диссертация является первым комплексным исследованием, в котором установлены особенности употребления немецких заимствований в разных районах буковинского ареала, а также реликты *Bukowiner Deutsch* в Германии и Австрии. В диссертации не только описывается роль украинского языка в формировании *Bukowiner Deutsch*, но и впервые объяснены механизмы возникновения и стабилизации интерферентных явлений в немецком языке Буковины. *Новым* в исследовании является аргументация возникновения и закрепление в системе языка языковых ошибок, которое происходит, когда определенное количество носителей языка живет в языковой среде носителей другого языка, осваивает его и постоянно на нем общается.

Буковина имела во времена Австро-Венгрии сбалансированную языковую ситуацию, которая объединила разные языки, создавала определенную иерархию их сфер применения. Важной социолингвистической проблемой для Буковины были мультилингвизм разноязычных и диглоссия разнодиалектных носителей языка, которая отразилась на немецком языке Буковины. Интерлингвальное контактирование происходит тогда, когда билингвы и мультилингвы общаются между собой и монолингвами. Все виды такого контактирования встречаются на территории Буковины. В двуязычных группах людей языковые системы вступают в контакт, влияют друг на друга, вследствие чего появляются контактно обусловленные отклонения от языковой нормы, которые называют интерференцией. Немецко-украинский языковой контакт стал причиной заимствований как в буковинском диалекте украинского языка, так и в *Bukowiner Deutsch*.

У процессе исследования еще раз был подтвержден тот факт, что заимствованная лексическая единица, попав в новые для нее условия существования, становится зависимой от языка-реципиента и подчиняется ее новым нормам на всех уровнях языковой кодификации: фонетическом, морфологическом и лексико-семантическом. Отбыв все необходимые процедуры трансформации (фонетическая субституция, морфологическая адаптация и семантическая ассимиляция) заимствование вступает в последующее развитие, особенно на семантическом уровне, по законам языка-реципиента.

Заимствование и интерференция обозначают два разных, хотя и взаимодополняющих, процесса, которые происходят при языковых контактах. Интерференция является отклонением от стандартов родного языка (языковой ошибкой) впоследствии его контактов с другим языком. Она может охватывать все уровни языка – фонетический, морфологический, лексический и синтаксический.

Актуальность темы диссертационного исследования обусловлена необходимостью комплексного анализа фонетических, морфологических и лексико-семантических особенностей эволюционных процессов интеграции немецкоязычных лексических единиц в украинский язык Буковины; необходимостью исследований, посвященных изучению ареальных особенностей употребления и распространения немецкоязычных заимствований в динамике их

развития на Буковине и анализу психологических внешне- и внутреннеязычных причин интерферентных влияний украинского языка на речь носителей немецкого языка. Также в ходе исследования была выдвинута и подтверждена гипотеза, согласно которой бывшие буковинские немцы и австрийцы и сегодня берегут в своем языковом сознании заимствованную из украинского языка лексику, а количество немецких заимствований в украинском языке буковинского ареала с каждым годом уменьшается.

Ключевые слова: ареальная типология, языковые контакты на Буковине, интерференция, заимствования, Bukowiner Deutsch.

SUMMARY

Senyk H. I. Ukrainian-German Language Contacts in Bukovina. – Manuscript.

The Thesis for the candidate degree in Philology in speciality 10.02.17 – Comparative, Historical and Typological Linguistics. – National Pedagogical Drahomanov University, Kyiv, 2014.

The given thesis offers a new areal and typological approach to the study of the contacts between Ukrainian and German languages in Bukovina. The complex methodology has been devised to analyze the loans with the German etymon in different Bukovinian regions as well as *Bukowiner Deutsch* relicts. The analysis has been carried out in temporal and age dimensions on the basis of free associative experiment, conducted among the native speakers of Ukrainian and German languages of different age groups. The methodology proved to be effective and made it possible to determine the regularities and distinctions concerning the adaptation of the loans, as well as their areal spread and interference phenomena in Bukovina, Germany and Austria. The mechanisms of formation and stabilization of interference phenomena typical of the German language in Bukovina have been revealed and clarified.

Key words: areal typology, language contacts in Bukovina, interference, loan, Bukowiner Deutsch.

Підписано до друку 19.11.2014 р. Формат 60x90/16.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100. Зам. 92.

«Видавництво “Науковий світ”»[®]
Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.
м. Київ, вул. Боженка, 23, оф. 414.
200-87-15, 050-525-88-77
E-mail: nsvit23@ukr.net
Сайт: nsvit.cc.ua